

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук, доцента
Олесі Наумовської на дисертацію Ірини Мартиняк «Рецепція української
фольклорної традиції в арабських джерелах IX-XII ст.», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика
(Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2018)

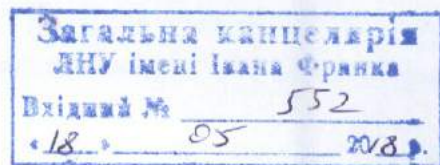
Актуальність теми дослідження

Ми народжуємося у певному культурному ареалі і є носіями автохтонних стереотипів, власної аксіології, картини світу, оскільки, як зауважувала Софія Грица, топос визначає модус мислення; однак знаходження всередині своєї «шкаралупи» звужує горизонти бачення самих себе. Інакше кажучи, самопізнання кожним народом власної ідентичності є особливо ефективним у тому разі, коли він звіряється з візіями «ззовні» – із поглядами людей, віддалених не лише в часі, а й територіально, яким властиві інша культура, мислення, світоглядна парадигма, внаслідок чого вони уловлюють непомічені «зсередини» риси й характеристики, вихоплюють феноменологічні акценти, що сприймаються народом-автохтоном як даність.

Відтак, вітчизняні наукові розвідки, зокрема й щодо культурної архаїки, лише тоді дають об'єктивні результати, коли залучають до аналізу весь конгломерат бачення соціокультурного простору українства з боку інших народів, що в науковому сенсі дає перспективу більш глобального охоплення проблематики.

Відтак, радо вітаю з'яву нової – без перебільшення скажу! – ґрунтовної студії, об'єктом якої є праці арабських авторів IX–XII століть, здійсненої молодого ученою – Іриною Мартиняк, яка обрала для дослідження зафіксовані в них «звичаї, стиль життя, ментальність та побут слов'янських племен» (С. 13).

Дисертація пані Ірини є цікавою і актуальною не лише з огляду на вищевказане, а й у зв'язку з тим, що, по-перше, вона покликана об'єктивувати сучасну інтерпретацію уміщеної в них інформації, оскільки, як вказує сама дисертантка, «...на інтернет-сторінках, присвячених українській історії, географії та культурі, натрапляємо на інформацію про арабських авторів разом із цитатами з їхніх праць, які здебільшого перекладені з російської. Наявність помилок у таких текстах ставить під сумнів правдивість та об'єктивність поданої інформації, яку і без того важко верифікувати через відсутність покликань і даних про автора» (С. 14), по-друге ж – вагомим видається також і поступ молодого дослідниці щодо «нових якісних перекладів арабських першоджерел» і наукових коментарів, «вільних від ідеологічних упереджень, зроблених під філологічним та історичним кутом зору» (С. 15).

Дисертацію виконано у межах наукової теми кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси «Український фольклор та фольклористика в науково-освітній парадигмі народознавства» (державний реєстраційний номер – 0113U0000877).

Найбільш істотні наукові результати

1. Окреслено історіографію досліджуваної проблеми у підрозділі 1.1. («Стан досліджень арабських джерел. Історіографічний аспект») першого розділу роботи («Теоретико-методологічні аспекти дослідження»), у якому на основі хронологічного підходу дисертантка ретельно, скрупульозно здійснила огляд вітчизняних та іноземних критичних перекладів і досліджень праць та уривків із них арабських авторів.

2. Всебічно висвітлено не лише передумови виникнення, зародження, розвиток, періодизацію, жанрові особливості арабської мандрівної літератури (другий розділ роботи «Середньовічна арабська мандрівна література та її автори»), а й подано цінний коментар щодо вартісності для наукового вивчення та недоліків різних арабських джерел, у яких містяться відомості українського лінгвокраїнознавчого характеру.

3. Розкрито погляди арабських письменників означуваного періоду на походження, побутові реалії, особливості менталітету, а також проблеми розмежування русів і східних слов'ян (розділ третій – «Давньоруська фольклорна традиція в арабських джерелах IX–XII століть»).

3. Ґрунтовно проаналізовано відомості про міфологічні уявлення українців, відображені в арабських середньовічних джерелах (підрозділ 3.2. «Міфологічні уявлення та релігійні вірування»).

4. Схарактеризовано стан поховальної обрядовості русів, детально описаний Ібн Русте у другій половині IX століття, Ібн Фадланом у 921-922 рр. н. е. (щоправда, над берегами Волги в околицях сьогodнішньої Казані), аль-Мас'уді наприкінці X-початкові XI століть та ін.

Нові факти, отримані дисертанткою, та значення для науки і практики отриманих результатів

1. Дисертація порушує ледь не цілинну для сучасної вітчизняної фольклористики проблематику – вивчення давніх джерел іноземних авторів, присвячених українській землі і народу періоду Київської Русі.

2. Важливими для вивчення духовної та матеріальної культури східних слов'ян в арабських джерелах IX–XII століть є їх переклад українською мовою та науковий аналіз, здійснені Іриною Мартиняк.

3. Слушним з огляду на заявлену мету є ґрунтовний аналіз описаних арабськими письменниками міфологічних вірувань і релігійних уявлень слов'ян межі першого і другого тисячоліть нашої ери.

4. Неабиякою заслугою Ірини Мартиняк є ґрунтовне вивчення рецепції в арабських середньовічних джерелах весільних та поховальних обрядів наших пращурів.

5. Доречним видається також звернення уваги дисертанткою на багатоаспектно описаний арабськими письменниками дух хоробрості слов'ян, що поєднувався із добрим ставленням до гостей та чужинців.

6. Для осмислення сприйняття українців іноетнічними представниками вагомими є висновки молодої дослідниці щодо негативних моментів у тому, якими бачили наших предків араби: нездатність слов'ян до виконання роботи якісно, їхня скупість, віроломство та підступність русів.

Висновки, отримані дисертанткою, є суттєвими для розвитку сучасної науки про фольклор. Вони можуть бути використані і розвинуті у подальших працях про стан і перспективи фольклористики та орієнталістики, їх можна залучити до університетських курсів та для написання підручників і посібників із історії фольклористики, міфології, етнології та сходознавства.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях і авторефераті

Опубліковані наукові результати здобувачки (6 одноосібних статей, 5 з яких вміщено в наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонній періодиці) відображають основні наукові результати дисертації. Одержані результати є достовірними та об'єктивними. Основні положення дослідження були оприлюднені на щорічних міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і семінарах упродовж 2013-2017 років, а також на наукових стажуваннях у Ягеллонському університеті (Краків, 2013–2014) та Варшавському університеті (Варшава, 2014–2015).

Автореферат відповідає змісту дисертаційної роботи, у стислій формі відображає її основні наукові положення та висновки.

Структура і зміст дисертації

Дисертаційна робота викладена державною мовою на 243 сторінках друкованого тексту, складається зі вступу, трьох розділів, що містять підрозділи, висновків, солідного списку використаних джерел, що складає 304 позиції, та додатків, що вміщують тексти арабських дослідників.

Основний зміст роботи реферовано логічно і послідовно. Після окреслених вступних зауваг до аналізованої проблеми подано детальні за змістом і багаті на ілюстративний матеріал три розділи («Теоретико-методологічні аспекти дослідження», «Середньовічна арабська мандрівна література та її автори»,

«Давньоруська фольклорна традиція в арабських джерелах IX–XII століть»), кожен із яких зорієнтований на розкриття тих чи інших граней заявленої мети відповідно до визначених завдань. Завершують ці три розділи логічно пов'язані з ними «Висновки», які є ґрунтовними, аргументованими, виваженими, оригінальними.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Схвалюючи основні положення дисертації, зупинимось на кількох заувагах-побажаннях, міркування над якими знадобляться, на наш погляд, пані Ірині Мартиняк у подальшій дослідницько-видавничій діяльності.

1. Актуальність роботи ще більше посилило би вміщення в додатках текстів арабських авторів у перекладі українською, позаяк розпорошена на різних сторінках дисертації їх цитація ускладнить у майбутньому використання цих зразків для подальших досліджень, наведені ж у додатках тексти арабською залишаться *terra incognita* для «непосвячених», а відтак – не стануть у нагоді для наукового аналізу не_орієнталістам.

2. Дещо надмірним видається твердження молодого дослідниці про те, що, на противагу арабським, які містять багату інформацію про людей і дуже детальні культурно-етнологічні оповіді, візантійські джерела «подають лише описовий матеріал та географічні відомості». Як відомо, славнозвісний (щоправда, ще довізантійський) римський географ й історик Страбон на початку I століття н. е. уклав 17 томів «Географії», що стало не лише підсумком географічних знань про світ часів античності – енциклопедист зосереджував увагу й на побутових реаліях та міфологічних уявленнях населення обстежуваних ним територій (у 7-му та 11-му томах вміщено також описи українських земель).

3. Додамо лише як побажання на перспективу: виграшним у плані простеження тяглості традиції і potwierдження достовірності зафіксованої арабськими дослідниками інформації видається залучення до порівняльного вивчення українського фольклорного матеріалу, зібраного у пізніші часи. Так, вірування про висмокування вужами молока корів, які наводить аль-Джахіз у «Книзі тварин», описуючи слов'ян на початку XIX століття (С. 147), зафіксовані в Україні й на помезів'ї вже XX–XXI століть, про що, зокрема, пише В. Галайчук у розвідці «Традиційні уявлення про вужа на Правобережному Поліссі» (Львів, 2015).

Висловлені питання радше спонукають до дискусії, не знижуючи водночас цінності роботи, яка виконана на належному теоретико-методологічному рівні, спирається на потужну джерельну базу і значний масив ілюстративного матеріалу.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам

Загалом вважаю, що до захисту подане ґрунтовне, оригінальне, завершене самостійне дослідження актуальної теми, яке виконане на належному науково-методичному рівні. Відтак, із певністю можна стверджувати, що дисертація «Рецепція української фольклорної традиції в арабських джерелах IX-XII ст.» за актуальністю, сучасним методичним рівнем виконання, новизною і практичним значенням отриманих результатів, обґрунтованістю наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірністю і повнотою викладу в опублікованих працях відповідає спеціальності 10.01.07 – фольклористика, профілю спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13, вимогам, які встановлені у пункті 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016) щодо кандидатських дисертацій, а її авторка, Ірина Мартиняк, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри фольклористики
Інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

О.В. Наумовська

Підпис Наумовської О.В. стверджую

Директор
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Г. Ф. Семенюк

